

KISS DÁVID

A KOMMUNISTÁK ÉS A HAZAÉRKEZŐ HADIFOGLYOK

BEVEZETŐ

A Magyar Kommunista Párt (MKP) már 1945-től politikájának lényeges elemeként tekintett a hazájuktól távol lévőkre és családtagjaikra. Úgy gondolták, hogy megfelelő „érzékenyítéssel” a számukra kívánt irányba terelhetik a foglyok politikai orientációját, ezért próbálták az útjukat a táboroktól egészen a családjukhoz való hazaérkezésig ellenőrzésük alatt tartani. Ennek során igyekeztek megfelelő propagandát kifejteni közöttük. Mindez a szovjet hadsereg és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) munkájának köszönhetően volt lehetséges. A kinti „életforma” során a rabok azonban ízelítőt kaptak a kommunizmusból és a kommunistákból is. Lényeges kiemelni, hogy közöttük sokan a háború során az ország területén összefogdosott civilek voltak.

Az 1945-ös választásoknak is fontos elemét képezte a hazahozataluk, amelynek során a párt azt igyekezett sulykolni a propagandájában, hogy mindez leginkább nekik köszönhető, és befolyásuk növekedése esetén hamarabb haza tudják hozatni a kint lévőket. Az 1946-os esztendőben az előző évinél jóval kevesebb személyt szállítottak haza, nagyobb kontingens csak 1947-ben jött.¹ Ekkorra az MKP mindenütt igyekezett kiépíteni a befolyását a szovjet táboroktól kezdve a romániai két gyűjtőtáboron keresztül a szegedi, majd a debreceni és a nyíregyházi átvevőállomásig, illetve a repatriáltak otthonáig. A hazatérők befolyásolása az adatgyűjtés mellett is kiemelt feladatukká vált a mindenhová beépített kommunista párttagoknak vagy a velük együttműködőknek. Jelen tanulmányomban az MKP tevékenységének azon részét fogom bemutatni, amely 1947-ben a magyarországi átvevő állomások és otthonok között zajlott. Előző munkáimban a párt ilyen jellegű, korábbi munkájával foglalkoztam.²

¹ LAVINSZKAJA, V. Olga: Adalékok az internált és hadifogoly magyar állampolgárok Szovjetunióból való hazatérésének kérdéséhez. In: *Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában*. Szerk. KISS Réka – SIMON István, Budapest, NEB, 2017. 105–109. – BOGNÁR Zalán: „Málenkij robot.” *A Magyarországról ítélet nélkül szovjetunióbeli kényszermunkára elhurcolt civilek története*. Budapest, Kairosz, 2018. (A továbbiakban: BOGNÁR, 2018.) 597–717.

² KISS Dávid: Az MKP hadifogoly-politikájának alkotóelemei a második világháborút követően és az 1945-ös választások. In: *VERITAS Évkönyv 2020*. Szerk. FARKAS Judit Antónia – OROSZ László – SCHWARCZWÖLDER Ádám – UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2021. 268–284. – KISS Dávid: *Az MKP hadifogoly-politikája 1947-ben*. In:

MAGYARORSZÁG: DEBRECEN ÉS NYÍREGYHÁZA

A romániai táborokból, Máramarosszigetről (Sighetu Marmăției) és Foksányból (Focșani), vagy Debrecenbe, vagy pedig Nyíregyházára vezetett az útja a hazatérőknek. A szenvedés utolsó stációját követte a szabadulás. Debrecenben, a Pávilon laktanyában kialakított hadifogoly Átadó-Átvevő Táborban sikerült a kommunistáknak megszervezniük az adminisztratív pozíciókat, mintegy 140 főt képeztek ki erre a feladatra, sőt a MÁV által összeállított orvosi szerelvényre is a párt szatellit szervezeteinek, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) és a Nemzeti Segély (NS) tagjait küldték ki dolgozni. Debrecen egyébként 3600-4000 fő azonnali elhelyezésére és fertőtlenítésére készült fel, a Foksány és Debrecen közötti vasútvonalon az Erdélyi Magyar Népi Szövetség segítségével gondoskodtak a betegek helyi kórházakba történő felvételéről. Debrecenben tüdőgümőkör-szűrés is történt röntgenes vizsgálattal. Erre 100 000 forintot utalt ki az állam 1947-ben. Emellett általános orvosi vizsgálatot, továbbá húgycsőkankó és maláriaszűrést is végeztek. Debrecenben 150 férőhelyet biztosítottak a kórházban. Ugyanakkor rendelet született arról, hogy a hazatérteket négy naponta 20 napig a helyi orvos vizsgálja meg. Erre azért volt szükség, mivel adott esetben a kiütéses tífuszos személy lappangási idő alatt, tetves környezetben a betegséget továbbterjeszthette. A reumás betegeknek a fővárosban és Hajdúszoboszlón 65 helyet biztosítottak. A posta 100 000 ingyenesen elküldhető lapot adott a kórházban lévők részére. Lipótmezőn 200 ágyas TBC-s hadifogolygógyintézetet létesítettek, ez utóbbira 300 000 forintot küldtek. Ugyanitt 350-500 ágyas üdülő is létesült.³

Debrecenben Nagy Lajos⁴ végezte a kommunista pártmunkát a foglyok között. 140 MNDSZ-tag és 60 diáklány dolgozott a Pávilon laktanyában. Mellette Vadászi Sándor⁵ is itt tevékenykedett, ő korábban a Nemzeti Parasztpárt (NPP) tagja is volt.

Kényszerű rabság, kettétört sorsok, jelöletlen sírok. A GULAG-kutatás fehér foltjai, konferenciakötet. Szerk. Kovács Emőke, Budapest, a Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány, 2021. 92–115.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Magyar Kommunista Párt (a továbbiakban: M-KS 247.) fond (a továbbiakban: f.), 7. csoport (a továbbiakban: cs.), 302. őrzési egység (ő. e.). Beszámoló a hadifoglyok helyzetéről. 1947. július 11.

⁴ Hivatalosan mint a Népjóléti Minisztérium megbízottja, miniszteri tanácsosként fejtette ki működését. Vasárnap és hétfőn. *Néplap*, 1947. július 1. 1.

⁵ Hivatalosan szociális felügyelő volt. A Hajdú megyei szociális főfelügyelőségénél Debrecennel foglalkozott. 1948-ig töltötte be ezt a hivatalt. 1948-ban, háromévi szolgálat után a Népjóléti Minisztériumba került. Vasárnap és hétfőn. *Néplap*, 1947. július 1. 1. – Miért léptem a kommunista pártba? *Néplap*, 1947. augusztus 24. 5. – Hírek. *Tiszántúli Néplap*, 1948. december 7. 5. A Köztársasági érdemrend kiskeresztjével tüntették ki Vadászi Sándor elvtársat. *Tiszántúli Néplap*, 1948. december 3. 3.

A kommunistáknak több problémája is akadt, ugyanis nem sikerült mindent kézben tartaniuk. „A tábor területén belül működik a Honvédelmi Minisztériumnak a leszerelő bizottsága, melynek összetétele teljesen reakciós. Ezt a bizottságot feltétlenül le kell váltani. Úgyszintén működik a tábor területén belül a katonapolitikai osztálynak⁶ egy kirendeltsége. Ennek vezetője Vadnai Dezső őrnagy. Vadnai a pártunk tagja ugyan, de a helyi pártszervezet és mi is megállapítottuk, hogy alkalmatlan arra, hogy ezt a fontos pozíciót betöltse. Több esetben előfordult, hogy a munkaszolgálatosokkal kivételes helyzetet akart teremteni. A Joint⁷ helyi szervezetét becsempészte a táborba, azon kívül az Izraelita Hitközség rabbiját is behozta, hogy ott istentiszteletet tartson. Ezzel igen nagy károkat okoz. Ezért helyes volna, ha helyette a katona politikai osztály más valakit küldene. A tábor területén állandó inspekción tartanak a Kisgazda Párt 1-1 nemzetgyűlési képviselői. Ezeket az embereket a táborparancsnokság kénytelen beengedni, de állandó megfigyelés alatt tartja őket. A táborban működik a *Magyar Hadifogoly Híradó* és a Vöröskereszt közös kirendeltsége, amelynek feladata a tudósító iroda fenntartása. Ezt a kirendeltséget használta fel a Vöröskereszt arra, hogy becsempéssze embereit és a névsorokat megszerezze. Azonnal intézkedtünk, és kettőre csökkentettük a Vöröskereszt kiküldötteinek létszámát, míg a *Híradónak* négy kiküldöttét állítottuk be. Ezek mind elvtársak. Ennek a kirendeltségnek a vezetője Herencsár⁸ elvtárs. Herencsár elvtársat a Debreceni Hadifogoly Irodának a vezetőjévé bízta meg. Ezenkívül a feladata az, hogy az összes névsorokat megszerezze kizárólag a párt részére, tekintettel arra, hogy Focsaniból [helyesen Foksány] és Máramaroszigetről nem érkeznek rendszeresen névsorok.” A cél a hozzátartozók értesítése volt, a *Magyar Hadifogoly Híradó*ban is meg-

⁶ Vagyis a KATPOL, a HM-en belül a katonai elhárítással és hírszerzéssel foglalkozott, később az ÁVH-ba tagolták. Végig kommunista befolyás alatt állt.

⁷ American Jewish Joint Distributoin Committee (Amerikai Zsidó Segélyalap).

⁸ Herencsár Lajos (1919–?) április 8-án Pereden született, gazdasági cselédként dolgozott, a 22/II. zászlóaljjal 1942-ben állt át a szovjetekhez, ott az „antifasiszta mozgalomba” kapcsolódott be. 1943-ban a Magyar Nemzeti Bizottság delegátusaként Krasznogorszkba utazott. „A bizottság, illetve a magyar légió létrehozása a fasiszta beállítottságú tiszt urak ingadozása és ellenállása miatt nem történhetett meg.” – írta 1976-os életrajzában. 1943–1944-ben felsőfokú antifasiszta iskolára került, 1944-ben a front-ra, ahol frontpropagandista lett. – 1947-ben jött vissza Magyarországra, ekkor a debreceni MKP Hadifogoly Iroda vezetőjévé nevezték ki. 1948. november 1-től a hadseregben, majd a BM-ben dolgozott kisebb megszakításokkal 1973-ig. Visszaemlékezése a *Két front között* címmel jelent meg 1980-ban. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aeQDTTrLvXV4J:https://mnl.gov.hu/download/file/fid/139006&cd=14&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-b-d> (2020. május 27.). 1943-ban mintegy 100 táborból gyűjtöttek össze küldötteket Krasznogorszkba, ahol egy magyar légió felállítása volt a cél. Farkas Mihály ötletére azonban ezt a magyar haderő ellen is be akarták volna vetni, ezt a küldöttek többsége elutasította, így elhalt a kezdeményezés. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/m-F0B8D/magyar-hadifoglyok-nemzeti-bizottsaga-F0BA6/> (2020. május 27.).

jelentették a hazaérkezők neveit. Ugyanakkor nem tetszett nekik, hogy ezeket más lapok is megkapják, így ennek a gyakorlatnak a megszüntetését akarták elérni. A táborban lévő felvilágosító irodába és a borbélyműhelybe „megbízható káderek küldését” kezdeményezték. Záhonyba több embert akartak küldeni vonatkísérőnek stb. A helyi párttitkár leváltását javasolták. A határrendőrség és a határvédelem megerősítése is felvetődött, nem akarták, hogy az érkezőket tömegek rohanják meg és közöttük „reakciós propagandát” fejtsenek ki.⁹

Benedek Jenő¹⁰ a Népjóléti Minisztériumtól is ellenőrizte a debreceni táborban folyó munkát, a fertőtlenítést, a leszerelést, az egészségügyi vizsgálatok gyorsaságát megfelelőnek tartotta, mivel mindez többnyire 24 óra alatt megtörtént, az őrszemélyzet munkáját kifogásolta egyedül. A kiküldött államvédelmi részleg parancsnokával annak szociáldemokrata párti (SZDP) tagsága miatt voltak problémáik, így MKP-st kértek helyette. A Vöröskereszt vezetője felvetette, hogy Záhonyban és Biharkeresztesen egy-egy kirendeltséget állíthatnának fel, ehhez kértek megfelelő elvtársakat. Benedek mindehhez a miniszter jóváhagyását kérte.¹¹

Nyíregyházán a kommunisták nem voltak elégedettek, ugyanis ott a „vöröskeresztesek reakciós hölgyei” fogadták a foglyokat, így a helyi MKP-pártszervezet megerősítését javasolták. Biharkeresztesen is kevés emberük volt, másrészt a szerelvényeket több órán keresztül várakoztatták a román oldalon. Utóbbi ügyben beszéltek az Erdélyi Magyar Népi Szövetséggel is. A hazaérkezők fogadtatása nem az elképzeléseik szerint történt: „Amikor a szállítmány befutott Biharkeresztesre, már hatalmas tömeg várta. A foglyok leszálltak a vagonokról és elvegyültek az emberek között. Megfigyeltük azt, hogy tudatosan reakciós propagandát folytatnak közöttük, több véleményből következtetni lehet, hogy angol amerikai reakciónak ügynökei is dolgoznak ott. Ezek adatokat akarnak gyűjteni a Szovjetunió ellen.” A határvadászok és a határőrök nem voltak megfelelőek számukra. Így 10-15 rendőr és ugyanennyi államvédelmi személyzet kiküldése vetődött fel. Rendőrsorfalat javasoltak, mivel több órát állt a szerelvény. A városban a MÁV-nál volt pár „megbízható elvtárs” is.¹²

⁹ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Szendrő László Jelentése az MKP Központi Vezetőségének (KV), 1947. július 5.

¹⁰ Benedek Jenő (1908–1966) a két világháború között jogot végzett, majd ügyvédnek állt. 1943–1944 között munkaszolgálatos, majd miniszteri tanácsos lett. 1945-ben a Népjóléti Minisztériumban a jogszabálytervezetek kidolgozása volt a feladata, később a Társadalompolitikai Főosztályának lett a vezetője. 1949–1950 között az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke, 1951 és 1957 között az Egészségügyi Minisztérium titkárságvezetője, 1961-től 1966-ig a Legfőbb Ügyészség főosztály-vezető ügyésze és az Általános Felügyeleti és Polgári Jogi Főosztály vezetője. A szociális munka jogi szabályozását vizsgálta. <http://www.nevpont.hu/view/1159> (2020. május 27.).

¹¹ MNL OL, M-KS 247. f., 17. cs., 18. ő. e. Jelentés a népjóléti miniszternek, 1947. június 16.

¹² MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Szendrő László: Jelentés az MKP KV-nak, 1947. július 5.

PROPAGANDA

A kommunisták jelentős hangsúlyt fektettek a propagandára. Már a kinti táborokban foglalkoztattak olyan személyeket, akik a foglyok között agitáltak. A helyzet igen-csak ellentmondásos volt, ugyanis a táborokban uralkodó körülmények következtében a korábbihoz képest is negatívabb kép alakult ki a Szovjetunióval kapcsolatban. Mindezt a romániai táborokban és itthon is próbálták valamelyest kozmetikázni, nyilvánvalóan minimális sikerrel. Magyarországon *Magyar Hadifogoly Híradó* címmel egy lapot is alapítottak, amely a foglyokkal kapcsolatos hírekkel szolgált a hozzártartozóknak. 1946 elején a párt nem találta megfelelőnek a vezetőségét, így Sziklai Sándor¹³ lett a felelős szerkesztő. Később az MKP Hadifogoly Irodájától el akarták venni a szerkesztőséget, hogy a pártonkívüliség látszatát keltsék.¹⁴ Sziklai, továbbá elv- és munkatársa, Szendrő László¹⁵ mint a lap felelős kiadója, a következőképpen értékelte a sajtóorgánum jelentőségét: „A lapunk ma húszezer példányban jelenik meg, elég nagy népszerűségnek örvend úgy Budapesten, mint vidéken, fontos politikai fegyver ez a lap a kezünkben, mert a hadifogoly kérdésekben hallatni tudjuk a szavunkat ezen a lapon keresztül az egész országban és felvilágosító munkánk sokkal eredményesebben halad előre. Ezt a munkát ezen a lapon keresztül tovább fejleszthetjük, és komoly szócsővé fejleszthetjük később a volt hadifoglyok bajtársi szövetségének. A Moszkvában megjelenő *Igaz Szó* rövidesen befejezi hivatását amint a hadifoglyok hazajönnek. Ennek a lapnak lenne a feladata, hogy ezt a munkát tovább fejlessze.”¹⁶ Később *Magyar Hadifogoly Hadirokkant Híradó* címre „keresztelték” át a sajtóorgánumot.¹⁷ 1948 februárjától a Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége

¹³ Sziklai Sándor (1895–1956) az első világháborúban esett orosz fogságba, harcolt a Vörös Hadseregben, majd marxista filozófiát, hadászatot és hírszolgálatot is tanult. 1936 és 1939 között részt vett a spanyol polgárháborúban, majd ezt követően Afrikába internálták. A Szovjetunióban 1943 és 1944 között a 165. juzsai táborban a magyar hadifoglyok antifasiszta iskolájában volt tanár és vezető, a Rákosi-brigádban komisszár. 1945-ben a Vörös Hadsereg és az MKP KV összekötő tisztje. 1945-től az MKP-ban majd az MDP-ben dolgozott, többek között a Hadifogoly Iroda vezetője volt, felesége 1945-ben Rákosi Mátyás titkárnője lett, később a felsőoktatásban tanított. 1948-tól a hadseregben és a HM-ben töltött be magasabb pozíciókat, a HM Hadtörténeti Intézetének vezetője lett. Az '56-os forradalom alatt egy családi vita során budakeszi otthonában életét vesztette, halálát a későbbiekben úgy állították be, hogy „ellenforradalmárok” ölték meg. Honvédelmi Minisztérium Központi Irattár, 27054-1; 967/2779.

¹⁴ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e.

¹⁵ Sziklai helyettese volt a Hadifogoly Iroda élén, a Szovjetunióban az *Igaz Szó* felelős kiadója, később Magyarországon a *Hadifogoly Híradó* szerkesztője. Romániába több alkalommal kiutazott a táborokban folyó munka szervezésével kapcsolatban.

¹⁶ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Sziklai Sándor és Szendrő László levele, 1946. február 23.

¹⁷ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. MKP Központi Hadifogoly Iroda (a továbbiakban: KHI) jelentése az MKP Központi Titkárságának (a továbbiakban: KT)

(VHBSZ) vette át a működtetését az MKP szervezőbizottságának a határozata értelmében.¹⁸ Ugyanakkor a megszűnő *Igaz Szó* munkatársai nem kerültek át ehhez a laphoz, hanem más területen helyezték el őket. A lap szellemi vezetője egyébként Örkény István¹⁹ író volt.

Az *Igaz Szó* akkor már volt munkatársai közül 1947 januárjában Nemes János,²⁰ Dobray Aladár,²¹ Puskás Béla²² és Örkény István azt jelezte a pártnak, hogy az emberek körében az a vélekedés, hogy csak betegen lehet hazatérni, így ezen a hangulaton kéne változtatni. MKP-s hálózat kiépítését javasolták a szovjet táborokban, amelyek a foglyok érdekeit képviselnék. Mindezt a románok, németek és az osztrákok már korábban megtették. Sok fogoly szerintük lazsált, mások öncsonkítást követtek el, hogy hazajöhessenek, de mindezt a szovjetek megtorolták.²³ Látható, hogy

¹⁸ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Levél MKP Tömegszervezésnek, 1948. február 9.

¹⁹ Örkény István (1912–1979) 1934-ben szerzett gyógyszerész diplomát, ettől az évtől jelentek meg első novellái, 1941-ben első novelláskötete. 1942-ben munkaszolgálatos, 1943-ban hadifogságba esett, 27/40-es kurzust végezte el, ugyanott asszisztens lett, és az *Igaz Szó* szerkesztőbizottságának a vezetője. 1945 tavaszán Krasznogorszkba, a tábor mellett működő Központi Antifasiszta Iskolára került. 1946 végén tért haza, belépett az MKP-ba, a *Szabad Nép* munkatársa lett, bár Párizsba sajtóattasénak is felmerült a neve, mivel francia, német, angol és orosz nyelven beszélt. Több kötete jelent meg hadifogolytémában, sorra láttak napvilágot munkái, színházakban, majd lektorként is dolgozott. A forradalom alatt részt vett az Írószövetség munkájában, a Szabad Kossuth Rádió beköszöntőjét 1956. október 30-án „Hazudtak éjjel, hazudtak nappal, hazudtak minden hullámhosszon” ő fogalmazta meg. 1957 elején kihallgatták, majd „önkritikát gyakorolt”, de 1958 és 1962 között nem publikálhatott, 1963-ig gyógyszerészként dolgozott, ebben az évben és 1969-ben is támadták, de haláláig több könyve is napvilágot látott. <http://orkenyistvan.hu/eletrajz> (2020. május 27). MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 19. ő. e. Javaslat az *Igaz Szó* munkatársaival kapcsolatban. 1946. december 28.

²⁰ Nemes János 1921-ben született, mérnök, 402. különleges munkaszázadban került a frontra, fogolyként a 27/40-es kurzust végezte el, ugyanott asszisztens, intéző és szervezőbizottsági tag is volt, majd a krasznogorszki antifasiszta iskolában is dolgozott. Magyarországon a rádióhoz vagy a sajtóhoz akarták elhelyezni, tehetséges újságírónak tartották, de: „szívesen menne a politikai rendőrségre is”. Végül a Rádióhoz javasolták. Uo.

²¹ Dobay Aladár 1918-ban született banktisztviselő, alhadnagy, a 27/40-es kurzust végezte el a Szovjetunióban, az *Igaz Szó* című lap szerkesztőbizottságának a tagja volt. Az „imrédysta pártból”, vagyis a Magyar Élet Pártjából 1942-ben lépett ki. 1944-ben átállt a szovjetekhez, majd a MÁSZ-hoz, vagyis a Magyar Állami Szénbányákhoz javasolták 1946-ban. Uo.

²² Puskás Béla 1914-ben született, szakmája tanár volt, majd munkaszolgálatra vitték el, 165-ös, és a 27/40-es kurzust végezte el, az *Igaz Szó* szerkesztőbizottságának a vezetője volt. Jellemzése szerint idegileg fáradt volt, a magángazdaságban akart elhelyezkedni. MÁSZ-hoz javasolták végül. Rajtuk kívül még Rózsa József nevét kell kiemelni, aki 1913-ban született, tanító, hadnagy, 27/40-es kurzust végezte el, két kurzuson ugyanott asszisztens volt, majd az *Igaz Szó* szerkesztőbizottsági tagja. Uo.

²³ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Nemes János – Dobray Aladár – Puskás Béla – Örkény István: Volt hadifoglyok jelentése az MKP-nak, 1947. január 9.

a propaganda kiemelt szerepet kapott ezen a téren is, a szovjet táboroktól egészen a hazajövetelig, majd azt követően is.

A FOGLYOK HOZZÁTARTOZÓI ÉS A HAZAÉRKEZETTEK

Amint az a korábbi tervekből is látható volt, az MKP a foglyok hozzátartozóira is kiemelt hangsúlyt helyezett. 1947 júliusában a következő három csoportra osztották őket. „Első csoport: A szeptember 1-ig hazatérő 100.000 hadifogoly és hozzátartozók, akik között a Párt munka eredménye magától értetődően jelentkezik. Második csoport: Szintén mintegy 100.000 család, akik leveleztek a foglyokkal és remélik, hogy ők is hazajönnek. Ezek között a reakció aknamunkája következtében némi bizonytalanság van a hazajövetelt és időpontját illetően. Itt szükséges megerősítenünk a pozíciókat. Harmadik csoport: Mintegy 200.000 család, akiknek hozzátartozók nagyrészt elpusztultak a harctéren, vagy a fogságba esés kezdetén, vagy különböző okoknál fogva nem írhatnak a fogságból. Ezek között még él valamelyest a remény. Ezek azok, akik évekig kerestették a hozzátartozóikat, akik semmit sem kaptak tőlük. Ellenünk hangolt elkeseredett emberek.” Így a későbbiekben egy új akcióterv ötlete merült fel. Megyéenként hadifogoly hozzátartozók gyűléseinek a megtartása, ezeken küldöttek választása. Az megyei küldöttekből egy bizottság alakítása, amely kiutazik a Szovjetunióba a kint lévők megkeresése céljából. „A megyei nagygyűlések kérik fel Rákosi Mátyást, a M. K. P. Főtitkárát, hogy eszközölje ki a bizottság beosztását a Szovjetunióba, és kérje fel Sztálin Generalisszimust, hogy tegye hatékonyá a bizottság működését.” A terv szerint a kiutazó bizottság szedné össze az összes levelet, majd az MKP pártszervei továbbítanák. De más feladatuk is lett volna: „Aug. 1–20. A bizottságot beviszik egy pár mintatáborba. Megnézik a tábort, a munkafolyamatot, étkezést, kultúréletet, sportot stb-t. Beszélgetnek a foglyokkal. Táviratilag jelentenek a magyar sajtónak. [...] Aug. 27–29. A bizottság tagjai távirati úton leadják szavazatukat a M. K. P.-ra és felhívják a hozzátartozókat, hogy szavazzanak a nép pártjára a M. K. P. -ra.”²⁴

A hazatértekről végül a következőképpen gondoskodtak, illetve próbálták befolyásolni őket. Többeknek, szövetkezetekbe tömörítve szeszárúsítási jogot adtak, továbbá élesztő elosztó engedélyeket, a hadirokkantaknak dohányárúsítási jogot. A kisiparosok, kiskereskedők hitelt kaptak. Az Országos Népjóléti Szövetkezet létrehozásával tovább kívánták segíteni a hazatérők megélhetését. Üzlet- és műhelyhelyiséggel való

²⁴ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ö. e. Kövér Lajos levele Rákosinak, 1947. július 26. (Aláhúzások az eredetiben.)

juttatás is szerepelt a tervek között. A törvényhatóságok 225 000 forintot kaptak a közvetlen segélyezésre. A szakmunkásokat középítkezéseknél akarták elhelyezni. Többeknek 60 000 kat. hold szétosztását tervezték. A még taborokban lévőknek élelmiszert szállítottak ki. Norvégiából is kapott az ország élelmiszersegélyt, akárcsak a Jointtól és az Actio Catholicától. A hazatérőket a munkába állás során előnyben részesítették, több esetben a Szakszervezeti Tanács (SZT) segítette az elhelyezkedésüket.²⁵ Lényegesen voltak a fogolygyűlések, Nyíregyházán 1947. július 27-én közel 100 fő vett részt, közülük csak 15-20 volt korábban hadifogoly, a többi hozzátartozó, nyilvánvalón a kint lévő családtagok sorsa érdekelte őket. A hazatértek azt panaszolták, hogy nem kapnak ruhát.²⁶

Az MKP és a VHBSZ gazdasági társaságot is szervezett. Egy budakeszi gazdaságban például 50 főt foglalkoztattak, volt itt cipésműhely, szabóműhely és pékség is, 50 holdon gazdálkodtak. Később a Népjóléti Minisztérium támogatásával a Volt Hadifoglyok és Hadirokkantak Termelő Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezetét alakították meg. A szövetkezetbe kerületi szinten tervezték munkavállalókat szervezni, és a szétosztást elintézni. A hazatérők élelemmel, ruházattal való ellátásához további vállalatokat alapítottak. Emellett a munkába állást és az átképzést is akarták segíteni.²⁷ A Szövetkezetet a későbbiekben fejlesztették, több kisebb szervezeti egységre tagolták. Az ipari csoporton belül működő üzemekben cipőt és cipőfűzőt készítettek, kezdetben 290-300 párat havonta. 20-22 fő dolgozott itt, mindegyikük volt fogoly vagy hadigondozott. Később áttértek a szériagyártásra, így többet tudtak termelni. A kereskedelmi csoport feladata az értékesítés lett, a textilhulladék csoport pedig a nevében foglalt maradékokat vásárolta fel.²⁸ A fentiek mellett több részlegük is működött. A központi mellett több fióküzletük is volt, autóval is rendelkeztek, amelynek fenntartása jelentős költségekkel járt. Akadtak is problémák a szövetkezet háza táján. Először a szakszervezetnek tettek többben az igazgató ellen feljelentést, majd az MKP-hoz került az ügy.²⁹ A nem szakszervezet által kiközvetített, nem kommunista párttagok miatt Maróti Ödön is panaszt tett, de akadtak más gondjai is: hamis képet festettek a Gazdasági Főtanács kiküldött revizorjának, az igazgató Ernest Sándor utasítására. A fakeskedelemnél korrupciós ügyletek történtek, amelyekben Szendrő is érintett volt, és az alkalmazottakkal nem megfelelően viselkedtek.³⁰

²⁵ MNL OL, M-KS 247. f., 7. cs., 302. ő. e. Beszámoló a hadifoglyok helyzetéről, 1947. július 11.

²⁶ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Szémi B. jelentése, 1947. július 27.

²⁷ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. MKP KT-nak a MKP KHI jelentése.

²⁸ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Általános rész.

²⁹ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Gáspár Géza, Konka Irén és Váci József jelentése, 1947. szeptember 11.

³⁰ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Maróti Ödön Jelentése, 1947. szeptember 15.

Sok esetben ugyanakkor nem a párt elképzelései szerint alakultak az események. A mátészalkai hadirokkant aktíván például csupán hárman jelentek meg, akik egyben a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetsége (HONSZ) helyi vezetői is voltak. Ezen arról panaszkodtak, hogy a 17 városi trafikból csak négy jutott a hadirokkantoknak. Több rokkantat nem tudtak egyszerűbb munkára sem alkalmazni.³¹ Biharugra községben a helyi MKP-s vezető azt híresztelte, hogy azoknak a hozzátartozói térnek csak haza, akik MKP-tagok. Az esetet kivizsgálták, az MKP vezetésének erre való reagálásáról nem került elő dokumentum.³²

Más gondjaik is voltak. Budapesten a Keleti és a Nyugati pályaudvarnál a hazaérkezőket rendszeresen mintegy 1000 fős tömeg várta. „A tömeg hangulata erősen reakciós jellegű és veszélyesen befolyásolja hazaérkező hadifoglyaink helyes politikai magatartását.” Így MNDSZ- és az NS-tagok kiküldését javasolták. Utóbbi szervezetnél Mező Pálnénak kellett a pályaudvarok „felügyeletével foglalkoznia. Ő arról panaszkodott, hogy a politikai rendőrségnek nincs kirendeltsége, „[...] és így – szükséges esetben – politikailag veszélyes hazaérkezettekkel szemben intézkedni nem tudnak.”³³

A hazatérőkkel kapcsolatban az MKP-nak más problémái is adódtak. Gondot jelentett, hogy több leigazoltat sem engedtek haza a szovjetek. Például Balogh Károly Budapest, II. kerület, Lánchíd u. 5. szám alatti lakosról kiderült az igazolása ellenére, hogy szerintük a magyar kémiszolgálatnak dolgozott, ezért nem mehetett haza, mire az édesanyja bepanaszolta őket. Olyan is akadt, amikor Beljanov generális³⁴ a Rákosi által kikért személyeket nem adta ki, mivel tévesen volt SS-est is igazoltak. Ugyanakkor még 1945-ben megígérték, hogy mindenki hazatérhet, de ez mégsem történt meg, az orvosokat, cipészeket, szabókat és politikai munkásokat nehezen engedtek el, mivel a szovjeteknek is szüksége volt a munkájukra.

A HONSZ ÉS AZ MKP

A fentiek tükrében a HONSZ felszámolása is lényegessé vált már 1947 októberétől, így a következő javaslattal álltak elő a kommunisták a megváltozott gazdasági-politikai helyzetben:

³¹ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Gyürki Jánosné jelentése, 1947. július 25.

³² MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Jegyzőkönyvek, 1947. július 1–2.

³³ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e.

³⁴ Alekszandr Mihajlovics Beljanov, vezérőrnagy a magyarországi SZEB biztonsági osztályának a vezetője.

„1./ A HONSZ autonómiájának felfüggesztése, amelyre Rajk³⁵ elvtársnak megfelelően alátámasztott javaslatot tettünk.

2./ A kirendelt kormánybiztos mögé olyan segítőtársak beállítása vezető aktívánkból, akik elvégeznék a HONSZ alapszabály-revízióját és a HONSZ szervezetek szükségességét átállítását.

3./ Hathónapos megfelelő előmunkálatok után megfelelő demokratikus hadigondozott központi vezetőség megválasztása.

4./ Ezzel egyidőben egy hadikárosultak szövetsége csúcsszervezetét létesíteni. A szövetség tagjai az új hadigondozott szövetség, a Partizán Szövetség, a Hadifoglyok Szövetsége és az Antifasiszta MUSZ. (Munkaszolgálatosok) célja, hogy a csúcshatalomban demokratikus szervezetek domináljanak, mely által elérhető lenne, hogy a demokratikus kádereket nélkülöző hadigondozott mozgalomba a mi elvtársaink mellett megfelelő más pártbeliek és pártunkívüliek biztosíthassák a megfelelő szellemet, amely az érdekvédelmen túl függetlenségi és békemozgalommá fejlődhetne. „Javasolták a teljesen munkaképtelen és a 60 évnél idősebbek segélyének a megemelését, a 100%-os rokkantaknak 240-ről 500 Ft-ra való emelését, továbbá jótékonyági bálók rendezését.”³⁶ A későbbiekben mindent el kellett követni a HONSZ megyei vezetőinek a leváltása, és új „demokratikus” személyek választása érdekében.³⁷

Végül sor került a szervezet felszámolására, amit azzal indokoltak, hogy a 289.000/1946 BM rendeletet³⁸ a HONSZ helyi csoportjai nem tartották be. A feloszlítás nem ment olyan könnyen. Takács Ferenc államtitkár,³⁹ a HONSZ elnöke beadvánnyal fordult az SZDP főtitkárságához, mivel szerinte ez azt a célt szolgálta, hogy az MKP-t helyzetbe hozzák. Molnár Erik⁴⁰ ősszel a küldöttgyűlés megtartását kérte, de ezt elhalasztották. A vezetésben a koalíciós pártok emberei voltak, de a legfontosabb pozíció SZDP-s kézben volt. Mivel nem kaptak elég állami támogatást, Takács azt javasolta, hogy helyi szinten az SZDP szorgalmazza, hogy emberei a HONSZ-ban megmaradjanak, és állítsák vissza a szervezet önkormányzatát.⁴¹

³⁵ Rajk László, belügyminiszter.

³⁶ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Jelentés az MKP PB-nek, 1947. október 27.

³⁷ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Körlevél a megyei tömegszervezőknek, 1947. október 15.

³⁸ A rendelet az egyesületi alapszabályzat módosításáról rendelkezett, a belügyminiszter a jogszabály be nem tartása esetén betilthatta a civil szervezetet. Erre hivatkoztak a többi civil szervezet felszámolásánál is. *Magyar Közlöny*. 1946. 1946. május 16.

³⁹ Takács Ferenc (1893–1956) Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja (MSZDP), 1944–1945 iparügyi miniszter, földművelésügyi államtitkár, 1945–1947 között a párt országos vezetésében is részt vett, a HONSZ elnöke. 1948-ban nyugdíjazását kérte, 1950-ben államellenes szervezkedés miatt letartóztatták. 1955-ben betegen szabadult, halálát követően 1962-ben rehabilitálták minden vád alól.

⁴⁰ Ekkor népjóléti miniszter.

⁴¹ MNL OL, 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Körlevél a megyei tömegszervezőknek 1947. október 15.

1947. december 1-én az SZDP-ben tartottak is egy értekezletet ezzel kapcsolatban, az MKP egyik beépített embere a következőképpen számolt be minderről: a megbeszélést Bede Béla⁴² vezette, Takács Ferenc, Hartmann Sándor,⁴³ Fráter Samu,⁴⁴ Garamvölgyi István⁴⁵ és Hetényi Károly⁴⁶ voltak még jelen. Ekkor már Takács helyett miniszteri biztos irányította a szervezetet, ezt sérelmesnek tartották. A két párt „együtműködését koordináló”, majd az SZDP bekebelezését előkészítő, a pártok tagjaiból álló összekötő bizottság, azaz ÖB elé akarták vinni az ügyet, és Takács visszahelyezését és Garamvölgyinek a HONSZ tanácsadó testületében megfigyelői státuszát is követelték. Tudtak az MKP-n belül a Politikai Bizottságnak (PB) tett felterjesztésről, amely a HONSZ átszervezését tárgyalta. Ők ott úgy gondolták, hogy az MKP 2 000 000 fős szervezetet akar, amelybe mindenkit, akire egy háborúban számíthatnak, beléptetnek. Az SZDP-ben párttitkári és hadirokkant vonalon is szervezkedni akartak, és figyelemmel kísérni az MKP-t.⁴⁷ Végül az 1947-es választásokat követően az MKP forgatókönyve érvényesült, és a hazahozatalt, illetve az ezzel kapcsolatos propagandát sem tartották már annyira fontosnak, így a különböző hadifoglyokkal foglalkozó szervezeteket felszámolták.⁴⁸

MEGMOZDULÁSOK

Mivel a hadifogolyügyek a hozzátartozókat mélyen érintették, így akadtak megmozdulások is a magyar társadalomban. Már 1945. május 22-én délelőtt 10-kor a Britannia szálló előtt, a szovjet katonai parancsnokságánál, egy pár száz fős női csoport tüntetett a hadifoglyok hazahozataláért, majd az Amerikai Egyesült Államok követségéhez vonultak át, ahol civilek és rendőrök szétzavarták őket. Majd újra összegyűltek, és ismét a Britanniához vonultak. Egy személy közülük bement az épületbe, akinek azt mondták, hogy a jóvátételi munka miatt még nem térhetnek haza a kint

⁴² Bede Béla (1912–1974) 1939-ben másodszor lépett be az MSZDP-be, a háború után a Magyar–Szovjet Baráti Társaság egyik újpesti vezetője. 1947-től az SZDP nemzetgyűlési képviselője, 1948-ban több párttársával együtt emigrált, az emigrációban folytatta politikai tevékenységét.

⁴³ Hartmann Sándor a HONSZ országos igazgatója volt.

⁴⁴ Fráter Samu SZDP-tag, a HONSZ országos ügyvezető elnöke, Budapest Székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja.

⁴⁵ Feltehetően az SZDP balszárnyához tartozott, Kunfi Zsigmondról méltató cikket írt. GARAMVÖLGYI Attila: Kunfi Zsigmond sírkövére. *Kecskeméti Újság*, 1947. február 16. 2.

⁴⁶ Népjóléti Minisztérium hadigondozási osztályának vezetője.

⁴⁷ MNL OL, 274. f., 17. cs., 18. ó. e. Feljegyzés „A Sz. D. P. HONSZ ügyben megtartott december 1-i értekezletéről beszerzett információim.”

⁴⁸ BOGNÁR, 2018. 719–734.

lévők. Mindezzel kapcsolatban lényeges kiemelni, hogy a jóvátételi kötelezettségről szóló békepontok között nem szerepelt rabmunka, de ebből is sejthető, miért nem engedtek sokakat előbb vissza a hazájukba.

Az esetet az MKP VI. kerületi pártszervezete jelentette a Központi Titkárságnak, és utasítást kért tőlük. „Kérjük a Központi Vezetőséget, Morvai⁴⁹ elvtársnak adjon pontos utasítást, eljárjunk-e továbbra is mi a VI. ker. pártszervezet, vagy a Közp.⁵⁰ Vezetőség más szerv útján akarja-e kétségtelenül provokáció útján szervezett tüntetés értelmi szerzőjét kinyomozni. Meg kell jegyeznünk még, hogy azonnal értesítettük a VI. kerületi rendőrkapitány elvtársat, Érsek Tibort⁵¹ is, ki ugyancsak kiküldte rendőreit. Innen jelentést még nem kaptunk.” A tüntetést egyébként a kommunisták kergették szét – ez is politikájuk Janus-arcúságát mutatta –, amivel maguk a tüntetők is tisztában voltak.⁵²

Ugyanakkor az MKP Központi Hadifogoly Iroda (KHI) előtt is több tiltakozó demonstráció zajlott, de a párton belül is akadtak problémák, Sziklai Sándor a következőkről panaszkodott: „[...] a hazatért hadifoglyok egy kis csoportja között – akik kommunistának vallják magukat – az a vélemény alakult ki, hogy most már »meg lehet mondani az igazat« mi a helyzet a foglyokkal a Szovjetunióban. Ennek a politikailag agyalágyult kis csoportnak a vezére Örkény István, aki egy riport-sorozat keretében az »Új Magyarország« hasábjain indította el rágalmait, mint pl. »A hadifogság az éhség diktatúrája«, »A hadifogság tizedeli az embereket« [...] Az angol, amerikai fogságot a lakodalom után a második helyre állítja, kacsingat az angolok felé, egész fejezeteket szentel ilyen »tárgyilagos« igazságokra. Nem átallja azt állítani, hogy a hadifogságban csak a szakácsok, raktárnokok, pékek nem éheznek, akik ellopják a foglyok ételmét és ezekhez a rablókhoz beosztott politikai munkások stb. stb.⁵³ Talán ennyi is elég, mennyire támogatta Örkény regényével a reakció munkáját. Jó szolgálatot tett Mindszentinek [sic!], aki megyei püspöki konferencián hivatalosan is megnyitotta a Szovjetunió, a magyar demokrácia és ellenünk támadását hadifogoly kérdésben.” Az előző évi helyzetet súlyosabbnak látta, akkor többezres tömeg tüntetett az Országház előtt, de 1947-ben is voltak zavargások, amelyeket

⁴⁹ Személyével kapcsolatban nem rendelkezünk információkkal.

⁵⁰ Központi.

⁵¹ Érsek Tibor (1911–?) Később az államvédelemnél alezredes, 1953 elején a Péter Gábor és társai perrel kapcsolatban tartóztatták le, majd hat évre ítélték, 1957-ben szabadult, később minisztériumi osztályvezető lett. KISZELY GÁBOR: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Budapest, Korona, 2000. 279.

⁵² MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Az MKP VI. ker. szervezetének a jelentése, 1945. május 22-én.

⁵³ ÖRKÉNY ISTVÁN: *Lágerek népe*. (3.) *Új Magyarország*, 1947. március 1. 9. Később regény formában is megjelent.

Sziklai a következőképpen értékelt: „[...] ma csak jelentéktelen kis csoportok zavarásairól lehet szó, amelyeket nagyon gyorsan a rendőrség segítségével nélkül, az irodánk által kiküldött elvtársak felvilágosításával szétoszlattunk.”⁵⁴ Mint láthattuk, Örkény a részletezett valós problémát jelezte is a párt vezetésének. Sziklai egy létező, a párt számára valós problémáról nem akart többekhez hasonlóan tudomást venni.

Azt, hogy az elégedetlenség mennyire jogos és nagymérvű volt, Sziklainak egy 1948 eleji levele is mutatja, amelyben az MKP-tagok elkeseredettségéről számolt be. Markovits Istvánné a VII/11 körzet „pontosan fizető tagja” szervezett egy tüntetést, amelynek során beállítottak a KHI-ra, majd Rákosihoz akartak mintegy 200-an menni. Utóbbiról Sziklaiék nem tudták őket lebeszélni, az ottani őr beengedte őket a székházba. „[...] ezzel nagy hibát követett el. Most, amikor pártunk éberségre hívja fel minden tagjának figyelmét, éppen Fodor elvtárs felejtí ezt el. Honnan tudta Fodor elvtárs azt, hogy nem volt közöttük provokáló, bombamerénylő? Szendrő elvtárs óvatosságból a politikai rendőrséget is felhívta, 2 detektív ki is jött, az asszonyokat azonban már nem találta irodánk előtt, amit Szendrő elvtárs Fodor elvtárs tudomására is hozott.” A többi párt sajtóját is kárhóztatta. Így javasolta Sziklai, hogy legalább egy szerelvény hadifoglyot hozzanak a tél folyamán haza, hogy ne legyen nagyobb tüntetés az MKP és a szovjetek ellen. A levelek kézbesítésének a gyorsítását is javasolta, hogy mindez ne több hónapig tartson.⁵⁵

AZ 1947-ES VÁLASZTÁS ÉS A HADIFOGLYOK

1947 júliusára jelentős mértékben megváltozott a politikai helyzet Magyarországon. A békeszerződés aláírását követően a szovjetek szabad prédájává vált az ország. Elrabolták Kovács Bélát, majd lemondatták Nagy Ferencet. Az 1945-ben 57%-kal győztes kisgazda pártnak már csak 44, 5%-nyi helye volt a parlamentben. Nyáron Tildy Zoltán köztársasági elnök feloszlatta a Nemzetgyűlést, ám ez előtt még elfogadták az új választási törvényt, amelyben többeket kizártak a választásra jogosultak köréből. Ugyanakkor a választást lebonyolító apparátus jelentős részével gyakorlatilag az MKP rendelkezett, így több olyan embert is ki tudtak hagyni a névjegyzékből, akiknek egyébként a vonatkozó jogszabályok szerint is lett volna szavazati joguk, de tudták róluk, hogy nem az MKP-ra fognak voksolni. A névjegyzékek összeírását is a párt tartotta a kezében, akárcsak a Belügyminisztériumot. Igazából e „trükkökkel”

⁵⁴ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Sziklai Sándor jelentése a KT-nak. 1947. május 3.

⁵⁵ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Sziklai Sándor KHI-vezető: Jelentés az MKP KV-nak, 1948. január 12.

sikerült leginkább a szavazatmaximálás, ezeket részben a fogolytáborokban is alkalmazták. A kékcédulás csalás már csak a jéghegy csúcsa volt. A választást augusztus 31-én közel 22%-kal az MKP nyerte, így ezt követően mindenhol sikerült kulcspozícióba kerülniük, így teljesen leomlott minden korlát az egyeduralom kialakítása előtt.⁵⁶

A választás egyik eleme, akárcsak 1945-ben, a hadifogyok hazaszállítása volt. A kinti táborokban és a hazautazás során valamelyest javítottak a helyzetükön is. A választás szempontjából a hazaérkezők összetétele is lényegesnek számított. A foksányi táborba vitt magyarországi németek nagy számának például nem örültek, az oda érkező foglyokat politikai szempontból a következőképpen jellemezték: „[...] a foksányi (foksányi) gyűjtőtáboron keresztül hazaérkezett hadifogyok tömegek nagyobb része politikailag igen gyöngé, apatikus és könnyen a reakció oldalára állítható, tekintettel arra, hogy éppen a politikai ellenállási erő hiányzik belőlük. [...] megoldatlan kérdés a sváb nőknek kérdése, akiknek visszatartására semmi lehetőség nincsen, lévén, hogy a tábor egyáltalán nem alkalmas női internáltak visszatartására. A női internáltak nagy része a magyar nyelvet sem beszéli. Már a tábor területén és feltételezhetően az ország területére érkezve is rendkívül rossz benyomást keltenek és a reakció erejét növelik. Kívánatos lenne a sváb nők szállításának teljes leállítását.”⁵⁷ Lényegesnek tartották, hogy román területen propagandisták kísérjék a szerelvényeket.⁵⁷ Látható, hogy a hangzatos eszmékkal ellentétben az MKP és a szovjetek is alkalmazták az etnikai alapú diszkriminációt.

Az MKP számára nemkívánatos személyek visszatartásával kapcsolatban Bogdanovval⁵⁸ is folytattak tárgyalásokat, aki megígérte, hogy segít ebben.⁵⁹ Ez összhangban volt Rákosi törekvéseivel is. Problémának tartották, hogy a szovjetek azt jelezték, hogy szeptembertől megáll a foglyok hazaszállítása. Nyilvánvalóan nem volt véletlen, hogy épp a választásokat követően. Ebben az esetben a kint lévő MKP-tag foglyok hazahozatalát tervezték megcélózni. A csehszlovákiai magyarok tekintetében kérték az ottani magyar kommunisták az MKP segítségét, mivel a szovjetek nem foglalkoztak velük, mert nem magyar állampolgároknak számítottak, a csehszlovák vezetésnek pedig nem voltak fontosak, a hazaszállításuk szabotálásával a csehszlovákok a szülőföldjüktől megfosztottak számát igyekeztek növelni. Úgy vélték, ha az MKP tudna ebben az ügyben lépni, akkor ez jelentősen megnövelné a párt tekintélyét.⁶⁰

⁵⁶ SZERENCSES Károly: *A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon – 1947.* Budapest, IKVA, 1992. 7–50.

⁵⁷ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Maróti Ödön: Jelentés 1947. augusztus 14-ről.

⁵⁸ Ellentengernagy, Románia területén többek között a hadifogyok hazaszállítását koordinálta.

⁵⁹ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Székely Miklós jelentése, 1947. augusztus eleje.

⁶⁰ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Maróti Ödön javaslata.

A belügyminiszter által kiadott jogszabályok a következőképpen rendezték a hadifoglyok választójogát. 1947. augusztus 7-ig az átvevőállomásokon legalább egy választási bizottságot kellett kialakítani, amely augusztus 30. éjfélig volt köteles tevékenykedni. A hazatérőknek számlálólapot kellett adni, amit annak a kitöltése után össze kellett szedni és két példányban névjegyzékbe foglalni, vagy elutasítani a felvételüket. A fogság előtti lakóhelyük szerint kellett őket nyilvántartani, de akinek a lakhelye nem az 1947-es ország területére esett, annak nem volt választójoga. „Természetesen ezt a kérdést az elvtársak kezeljék rugalmasan, és ha úgy látszik, hogy pl. a Jugoszláviába hazatérő dél-bácskai hadifogoly Pártunkra fog szavazni, akkor igyekezzenek az Elvtársak részére a választójogot biztosítani.” A magyarországi lakhely mellett a szavazásra jogosultságnál a kizáró tényezőket is figyelembe kellett venni. Az egyik névjegyzéket az összeíró bizottságnál, míg a másikat a polgármesteri hivatalban kellett elhelyezni. A névjegyzékbe felvettek névjegyzékkivonatokat kaptak, amellyel lakóhelyükön szavazhattak. Akik augusztus 31-én úton voltak valahol, azok a helyi szavazatszedő bizottságnál szavazhattak, amely az összeíró bizottságból alakult meg változtatás nélkül. A debreceni szavazatok az akkor Hajdú megyei választókerület szavazatihoz számítottak.⁶¹

A szavazás előtt, 1947. augusztus 14-én az MKP megyei hadifogoly-irodáinak vezetője megyénként egy-egy bála ruhát küldött a hadifoglyoknak, ebben a Népjóléti Minisztérium segített nekik.⁶² Ezeket a következőképpen kellett szétosztani: „Célunk az, hogy a ruhát olyan hadifoglyok és hozzátartozók kapják, akik szimpatizánsok, valamint jóhiszeműek, akiknek szavazatára számíthatunk és támogatnak bennünket a választási küzdelemben. Juttatni lehet néhány, a hadifogságból nem régen hazatért különösen rászoruló hadifogolynak is. Ügyelni kell azonban arra, hogy más ne részesüljön ebben a ruhakiosztásban. A kiosztást azonnal kezdjék el és a választásokig fejezzék be. A ruhakiadásánál világosan érzékeltetni kell a hadifogoly bajtársakkal, hogy az M. K. P. egyedüli, amely támogatta itthon és segíti őket. Pár nap múlva lakásukon kell őket meglátogatni és egyéni agitáció útján felhívni arra, hogy azt a pártot támogassa, mely részére mindig segítséget nyújtott – szavazzon tehát pártunkra és dolgozzon is pártunk győzelméért. A ruhát a párt utalja ki, azonban a kiosztás ne a párt helyiségében történjen. Ha bárki érdeklődne a ruharaktár felől, úgy kell az illetőt informálni, hogy az a MNDSZ-é.”⁶³

⁶¹ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Összefoglaló anyag a választásokról, 1947. augusztus 23.

⁶² MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Sziklai Sándor: Jelentés az MKP KV-nak, 1947. október 16.

⁶³ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. MKP KHI körlevele a megyei titkároknak, 1947. augusztus 14.

A választás előtt nem sokkal a nagyobb városokban hadirokkant nagygyűléseket szerveztek, amelyeket utólag az MKP megfelelőnek értékelt. Nagykanizsán 450-500 résztvevő volt, a „pártonkívüli” HONSZ-elnök az MKP jelöltjét támogatta. Szegeden 600-700 fő vett részt, ezzel egy időben volt az SZDP hasonló gyűlése, ahol a kommunista beszámoló szerint jóval kevesebben voltak jelen. Az NPP is ekkor tartott választási nagygyűlést. Székesfehérvárott 350-400 résztvevő volt, Sopronban 400-500 fő, itt több juttatást adtak a hadirokkantoknak. Győrben 400 fő vett részt, a helyi katolikus papság egyes vezetői is megjelentek, Kőszegen is hasonló volt a helyzet.⁶⁴ Az MKP nagy várakozásokkal nézett a választás elé. Székely jelentése szerint „[...] az orosz és román barátaink a választást, mint a Párt komoly eredményét ismerik el.”⁶⁵ A nem kommunista sajtó is az MKP győzelméről írt.⁶⁶ Mindent összegezve azonban, ha a befektetett energiát, a mérhetetlen visszaéléseket és etikátlanságot nézzük, az eredmény akkor igen csekélynek tekinthető. Másrésztől egy normál politikai környezetben a 22% mellé sem tudtak volna annyi koalíciós partnert gyűjteni, hogy meglegyen a parlamenti többségük. Sztálin és Rákosi „bábszínházában” azonban minden megvalósítható volt.

1947. október közepén Sziklai Sándor a következőképpen összegezte az MKP Titkárságának az általuk „cinkelt” választási küzdelemben végzett feladatokat. A végrehajtott intézkedéseket pozitívnak értékelte, mintegy 100 000 hadifogoly érkezett meg, őket a következőképpen jellemezte: „Ennek a tömegnek politikai megbízhatósága a demokrácia szempontjából többségében pozitív. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden demokrata a mi pártunkba lép be, de nagyon sokan a hazatért hadifoglyokból azonnal, vagy később belépnek a pártunkba. [...] A gyakorlatban arról győződünk meg, hogy a szovjet kormány nemcsak a legjobbakat küldi haza, hanem vegyesen, amiből az következik, hogy a még kintlevő hadifoglyok is így bírálhatók el.” 100-160 ezer főre becsülte azok számát, akik még szovjet táborokban lehetnek ekkor. 8000-10 000 levelezőlap ment hetente rajtuk keresztül, de akinek valamilyen „büne” volt, az nem levelezhetett „adminisztratív vagy politikai” okból. Az eltiltottak több esetben „illegálisan” küldték egymásnak üzeneteiket. Sziklai szerint „[a]z ilyen levelek itthon izgatják a hozzátartozókat, gyártják a rágalmakat a Szovjetunió ellen, ami megnehezíti munkánkat.” Hangulatukkal kapcsolatban kiemelte, hogy sokuk belép az MKP-ba, leveleket küldenek Rákosinak, stb. Ebben nyilván az is szerepet játszott, hogy a hadifogolyirodákban (HI) élelmet, pénzt és ruházatot kap-

⁶⁴ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ó. e. Vámos? Zoltán jelentése az SZB-nek, 1947. augusztus 19.

⁶⁵ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ó. e. Székely Miklós jelentése Maróti Ödönnek, 1947. szeptember 10.

⁶⁶ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ó. e. Székely Miklós jelentése Maróti Ödönnek, 1947. szeptember 10.

tak. Orvosi vizsgálat és jogi segélyezés is működött náluk. Kiemelte, hogy több esetben nem engedik haza a Szovjetunióból a leigazoltakat, például orvosokat, cipészeket, szabókat és politikai munkásokat, mert a munkájukra ott is szükség van. Sziklai is javasolta, hogy 1947 telén ne állítsák le a hazaszállításokat. Nem tartotta jónak, hogy „[a] hazatérő hadifoglyok túlnyomó részének fehér és sárga csík van a karján, ezekre a reakció azt mondja, hogy zsidó munkaszolgálatosok. Ezt meg kell szüntetni a jövőben. Úgy látszik, erről hiába írtam jelentést a Szovjet belügyminisztériumba.”⁶⁷ (sic!) Itt nyilvánvalóan nem kérvényről volt szó! 1947 őszén is érkeztek a párt-hoz hazahozatali és kutatási kérvények, ezeket a KHI-n Somlyó Sári és még három, meg nem nevezett személy dolgozta fel.⁶⁸

ÖSSZEGZÉS

Az 1947-es esztendő történéseiből látható, hogy a Magyar Kommunista Párt valóban igyekezett tenni a foglyok hazahozatala érdekében, de ez leginkább a szovjeteken és nem rajtuk múltott. Tevékenységük azonban igencsak ellentmondásos volt, hiszen a választás szempontjából számukra pozitívnak ítélt személyek hazahozatalát igyekeztek elsősorban előmozdítani, míg másokét, így a német nemzetiségűekét kifejezetten gátolták. Az idegengyűlölet náluk is megvolt, csak ezt nem verték nagydobra, ennek során a gyengébbik nem tagjait sem vették figyelembe. Ízléstelen fontoskodásuk ugyanakkor sokakban nyilvánvalóan ellenszenvet váltott ki. A hazatérők és családjuknak nagy részét terveikkel ellentétben nem sikerült befolyásuk alá vonniuk, de rengeteg adatot megszereztek róluk. Mindenütt jelen voltak, mindenhová beépítették az embereiket. A hadifogolyüggyel foglalkozó személyek közül többen egykori partizánok, vagy antifasiszta iskolát végzettek voltak, őket ismerték a szovjetek, ezért megbíztak bennük. Jó példa erre Sziklai Sándor, aki rendszeresen jelentések írásával is beszámolt nekik.

⁶⁷ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Sziklai Sándor levele az MKP KV Titkárságnak, 1947. október 10.

⁶⁸ MNL OL, M-KS 274. f., 17. cs., 18. ő. e. Sziklai Sándor: Jelentés az MKP KV-nak, 1947. október 16.